

TECHNIKA ÉS GÉP A TÁRSADALOM ÉLETÉBEN

A MÚLT SZÁZAD ELEJÉN csak gyermekcipőben járt a nagyiparitermelés s Ruskin, az angol bölcsész és műbíró, mégis szomorúsággal nézegette az angol tájakat. Nemsokkal előbb érkezett haza Olaszországból, ahol egy költőien kék ég alatt a természet szépségeit szívta magába, s Velence halhatatlan kövei között a művészet alkotásaiban gyönyörködött. Így azután még jobban érezte annak a változásnak mélyreható voltát, amely egy-két évtized alatt végbe ment Angliában. Egymásután nyíltak mindenfelé a bányák, épültek a gyárak, nőtték ki a nagyvárosok köréngetegetei és szorultak egyre szűkebb területre a szelíd udvarházak. Ezzel egyidőben úgy tapasztalta Ruskin, hogy honfitársaiban csökken az érzék a szépségek felismerése és értékelése iránt, ami azt is jelenti, hogy elszegényedik az érzületük és tartalmatlanná válik az életük. S mi az oka mindennek? Oka ennek — adja meg Ruskin a feleletet — a gép, ez a szénnel táplált vasszömyeteg, amely kormoz és füstöt szór a levegőbe, időt sem hagyva az örömekre lázas iramot diktál, kiszívja az emberből a vért s már a gyermek ajkára a halál árnyékát vetíti rózsák helyett; tüdővész, szűkmellű, beesett szemű fiaszterlakókká silányítja a rónák fiait. Már pedig a művészet csak olyan népnél virágozhatik, — állítja Ruskin — amely távol a rút dolgok szemléletétől, szabadon a gépies munkától, tiszta levegőben él megelégedett életet. „Nincs ott művészet, ahol nélkülözni kell eredeti szépségükben az Isten műkinccseit: a rétet, a virágot, a tengert és az eget.“ Angliában pedig az industrializmus mindezt megsemmisítette. Ahhoz tehát, hogy az országot és a levegőt újból tisztává, a népet újból egészségessé és széppé lehessen tenni, fel kell venni a küzdelmet a gép ellen.

Ruskin, akit műbíróból az a vágy tett társadalompolitikussá, hogy visszaszerezze a szépséget embertársainak, nagy hatást gyakorolt a maga korára, mint ahogy a nevét viselő munkásfőiskolák és nép-egyetemek ma is hirdetik dicsőségét Angliában, de a gépi fejlődést megállítani mégsem tudta. A technika megáradt folyamként öntötte el a művelt világrészeket, gátak és gátlások nélkül terjeszkedett s hódításai nyomán megértük azt az időt is, hogy a gépek szépség gyanánt, sőt mint maga a szépség kezdtek szerepelni az emberek szemében s míg hajdanában ábrándos várkisasszonyokról, trubadúrról és holdsugárról zengett a költő lantja, most tűzokádó mozdonyokról és dübörgő turbinákról.

Ruskin szerint a legnagyobb műremek az a dolog, amely a szemlélőnek lelkét a legtöbb magasztos eszmével tölti meg. Ha most össze-

szednők mindazt a jót, amit költők, bölcselek és tudósok századunkban elmondtak a gépről, akkor Ruskin meghatározása alapján kétségkívül a gépet kellene megtennünk a kor legnagyobb műremekévé. Futólagos áttekintés is meggyőzhet erről bennünket.

Mondották és mondják például, hogy a gép tanítja az embert a „rend“-re. Nincs ugyanis rendetlen gép. Ott minden alkatrésznek a maga helyén kell lennie.

A gép tanítja azután a „fegyelmet“. Pontosán csapódnak egymásba a fogaskerekek, az egyik parancsol, a másik engedelmeskedik. Egyiknek irama a másiknak is ütemet diktál. A munkás sem járhat kénye-kedve szerint. Őt is szabályozza a gép. A fegyelem magával hozza a figyelmet. A moderm munkás állandó készenlétben áll. S vajjon eszmény a fegyelem és a figyelem? Igen. S a géptől kapta az emberiség? Részben igen. Miért beszélnek másként az állam gépezetéről és a közigazgatás gépezetéről?

A gép adja a „teljesítmény“ eszméjét. A természeti erők felhasználásának gazdaságosságát vetítjük át az emberi munkára is.

Van olyan nézet is, hogy a gép az „igazságosság“, mert a gép a „pontosság“. A gép sohasem téved, legfeljebb az őt irányító ember. Az autó nem üt el senkit, legfeljebb a soffőr vezeti neki a járókelőnek.

A gép fokozza a „tökéletesség“ eszményét. A gépszerkesztésben nincs megállás. Mindig jobb szerkezet kell. Meg tudjuk már mérni a milliméter századrészét? Csak tovább, előre. A párizsi tudományos akadémiában minap mutattak be egy új eljárást, amelynek segítségével a milliméter ezredrészét is meg lehet határozni.

A gép erősíti a „szolidaritás“ érzését. Manapság hajón négy és fél nap alatt Európából Amerikában termünk, repülőgéppel pedig egyetlen éjszaka átszeljük a levegőt az Atlanti-óceán fölött.

A géptől ered az örömök legnagyobbika is — olvassuk egy olasz írónál, aki „Metrón“ néven jegyzi tárcáit a „Corriere della Sera“-ban —, és pedig a „gyorsaság öröme“. Az ókori Rómában a gazdagok, sőt olykor csak az uralkodók kiváltságos fényűzése volt a „quadriga“, a négy versenyparipától vont kétkerekű könnyű kocsi. Ma a legszegényebb ember is harminc—nyolcvan kilométeres sebességgel száguld a vonaton. S ugyan miért öröm a sebesség? Azért, feleli rá a bölcselek, mert Isten nekünk adta a teret, de magának tartotta fenn az időt. Minél nagyobb teret tudunk bejárni ugyanazon idő alatt, annál jobban kihasználtuk az időt s az lesz az érzésünk, hogy meghosszabbítottuk az időt. A gyorsaság gyönyörűsége az idő meghódításának öröme.

Az ember azonban nem azért ember, hogy huzamosan megállapodjék ugyanazon felfogásnál, vagy legalább is a dolgok ugyanazon szemlélési módjánál. A közvéleményben is vannak divatok, akárcsak a női öltözködésben, bár megengedjük, hogy a közvélemény hullámzását nyomósabb okok szokták kiváltani. Néhány évvel ezelőtt még mindenütt magasztalták a gépet, mint ahogy az előbbi dicséretetek is mutatják. Ugyanakkor magasztalták általában a technikai haladást s annak újabb állomását, a tudományos üzemszervezést, az úgynevezett racionálást is. Statisztikusok tudnák csak kiszámítani, hogy

mennyi könyv, előadás, programbeszéd és pohárköszöntő foglalkozott a racionálás varázsszavaival, mint például a standardizálással, az egységesítéssel, az egyszerűsítéssel és a márkázással. Ma pedig?

A gazdasági válság nyomán általában elkeseredés kél a technikai vívmányok és a racionálás ellen, mint amelyek az emberek millióit fosztják meg a kenyérkereseti lehetőségtől. S minthogy a racionálás igazi területe a gépi termelés, legfőbb eszköze pedig egyébként is a gép — legyen az akár arató-, akár számológép —, a harag és a gyűlölet a gépnek is szól. Vagy nem a racionálásnak és a gépnek a bűne-e az — halljuk sűrűn a kérdést —, hogy annyi ma a munkanélküli? Hiszen a racionálás és a gép növelte a szükségleten túlmenően a termelést és kényszerítette rá a gyárost, hogy zárja be üzemét. A gép az oka mindennek. Törjétek hát össze s megszűnik ínségtek!

Ám nemcsak az anyagi létükben sértett egyének fordulnak a gép ellen, hanem azok is, akiknek megmaradt a munkahelyük, mert testüket és lelküket érzik megnyomorítottak a géptől, az idegölő termelési iramtól. Sőt a gép ellen fordul napjaink divatos történetbölcseleje Oswald Spengler is, aki már Európa elbukását jósoló korábbi művében — „Untergang des Abendlandes“ — keményen ostromozta a technikai civilizációt. Spengler sok tekintetben annak köszönheti népszerűségét, könyveinek felkapott voltát, hogy nagy tudásával és ragyogó írói készségével olyan végkövetkeztetéseket támaszt alá, amelyek hosszabb-rövidebb tartóssággal minden gondolkodó ember lelkében felbukkannak. Új művében is, amely „Der Mensch und die Technik“ címmel jelent meg, a technikáról és a gépről, mint kultúrproblémákról, általában olyan nézeteket ad elő, amelyeket manapság közkeletűnek mondhatunk, bár tagadhatatlan, hogy a beállítás és a gondolatfuzés eredetisége a munkát érdekes olvasmánnyá teszi.

Spengler alaptétele az, hogy a technika lázadást jelent a természet ellen. Az ember elragadta a természettől az alkotás előjogát, már pedig az alkotó ember kilép a természet kötelékéből s minden újabb alkotással messzibb és ellenségesebben távolodik el tőle. Ez az ember „világtörténete“, az embervilág és a világmindenség fel nem tartóztatható, folyton mélyülő, végzetes kettészakadásának története, a lázadó története, aki kinőve anyja öléből kezét emel ellene ... Megkezdődik az ember tragédiája, mert a természet erősebb. Az ember függésben marad a természettől, amely mindenképpen dacára őt is, teremtményét, magában foglalja. Ahány nagy kultúra, ugyanannyi legyőzetés ... A természet ellen reménytelen a harc s ezt a harcot az ember mégis kénytelen végigvívni.“ A természet erősebb az embernél és Spengler szerint éppen a technika útján meg is bosszulja magát az emberen. Ez a bosszú abban áll, hogy a technika vívmányainak szaporodásával karöltve mind nagyobb lesz az ember társadalomban a munkamegosztás, egyre kisebb lesz az egyén önállósága, vagyis mind jobban nő az emberek kölcsönös függése. „Ebben a fokozódó kölcsönös függőségben rejlik a természet csendes és mély bosszúja azon a lényen, aki elszakította tőle az alkotás előjogát. A természet ellenére eljáró kicsiny teremtő, az élet világnak ez a forradalmárja, a saját alkotásának rabszolgája lett. A kultúra, a mesterséges, személyes, magaalkotta életformáknak ez az összefoglalata, szűkrácsú ketreccé válik a fékezhetetlen lélek számára. A ragadozó, amely más lényeket háziállatokká szelidített, hogy azokat a maga számára kiszákmányolja, önmagát ejtette fogságba.“

Ezt a folyamatot Spengler, aki egyébként is döntő szerepet tulajdonít a végzetnek az emberiség életében, szükségszerűnek ismeri el, csak azt tekinti tragikusnak, hogy a nyugati kultúra maholnap már túl-

jutott a zeniten és nagyvárosi gépi technikájával gyorsan siklik a katasztrófa felé. „A csúcson állunk most, ott, ahol az ötödik felvonás kezdődik. Az utolsó elhatározások történnek. A tragédia véget ér.” S miben látja Spengler az igazi kultúrtragédiát? „Az alkotás — úgy mond — felkel alkotója ellen: Aliként egykor a mikrokozmosz Ember a természet ellen, úgy lázad most fel a mikrokozmosz Gép az északi ember ellen. A világ ura rabszolgája lesz a gépnek. A gép belekényszeríti őt, minket, és pedig valamennyiünket kivétel nélkül, akár tudjuk és akarjuk, akár nem, a maga pályájának irányába. A nyeregéből kivetett győzöt halálra hurcolja a megvadult mén.” Spengler ugyanis meg van győződve arról, hogy a világ mechanizálódása immár a „legveszedelmesebb túlfeszültség” állapotába jutott. Az élő szervezet megfojtja a külső szervezés. A mesterséges világ megmérgezi a természetet. „A civilizáció maga is géppé vált, amely mindent gépszerűen tesz és akar tenni.” Ez a géptechnika Spengler szerint nem tarthatja magát már sokáig, össze fog omlani s egyszer majd a mi vasútjaink és gőzhajóink éppúgy feledésbe mennek, mint a római országutak és a kínai nagyfal, a mi óriásvárosainkat felhőkarcolóikkal egyetemben éppúgy elfelejtik, mint az ősi Memphis és Babylon palotáit. „Az időt nem lehet feltartóztatni. Nincs bölcs visszatérés, nincs bölcs lemondás, csak álmodozók hisznek ilyen megoldásban. Az optimizmus nem más, mint gyávaság. Beleszülettünk ebbe a korba és bátran kell végigjárni útunkat, amelyet a végzet számunkra kijelölt. Nincs más út. A veszendő őrhelyen remény nélkül és menekvés nélkül kitartani kötelesség. Kitartani, mint az a római katona, akinek csontjait megtalálták Pompeji egyik fopuja előtt, aki meghalt, mert a Vezúv kitörésekor elfelejtették leváltani. Ez az igazi nagyság. Ez a becsületes befejezés az egyetlen, amelyet az ember-től nem vehetni el.”

Ezzel a méla akkorddal végződik Spengler könyve, amelynek gondolatait röviden, de logikus összefüggésben vázoltuk. Hasonló gondolatok ezekben a küzdelmes időkben, amikor valamennyien hajjunk a pesszimizmusra, sokak agyában megfordultak. De vájjon megokolt-e Spenglernek ez a sötétenlátása, vájjon kétségbe kell-e esnünk igazán? Mindenesetre két problémával kell szembenéznünk. Az egyik a gépé, a másik a technikáé. Maga Spengler is különválasztja a kettőt, mert — mint mondja — a technika az élet taktikája, nem az eszközök előállítására, hanem a velük való bánás. A gép csak a technikai fejlődés utolsó, végzetes stádiumát jelzi.

Ami már most a gépet illeti, az igazságkeresés nyugalomával kell fontolóra vennünk azt a kérdést, hogy valóban rabszolgává teszi-e a gép az embert s vájjon az előnye vagy a hátrányai nagyobbak-e a gépi technikának? Már egy röpke megfigyelés is gondolkodásra készíthet bennünket. Menjünk ki a Dunához s nézzük meg munkában egy szénrakó daru gépészét. Milyen tiszta, világos tekintettel kíséri útján a vasszekrényt, egy kézmozdulat az emeltyűn s a szekrény óriási szájja nyílik ki, a következő pillanatban beleharap a szénbe s már lendül is teli gyomrával vissza a partra. Hasonlítsuk össze ezzel a gépésszel, aki látszólag fáradság nélkül kormányozza a lóerőket és tonnákat, a szénhordó kulik ezreit s nyilvánvaló, hogy melyik oldalon kell keresni a rabszolgát. Ha valaki azt mondaná ennek a masinisztnak, hogy ő a rabszolga, ez bizonyosan élesen tiltakoznék. Nagyon is tudja, hogy a gépen ő még akkor is úr, ha maga a gépkezelés többé-kevésbé megerőltető testi munkát s emellett figyelem- és akaratösszpontosítást követel. Sőt ez csak fokozza az emberben az uralomérzést!

Am mégsem szabad azt gondolnunk, hogy a „rabszolga” kitétel a géppel kapcsolatban indokolatlan és nevetséges. A nehézség onnan

ered, hogy általában gépről szokás beszélni, már pedig méltán különböztetnek meg két lényegesen eltérő gépfajtát. Az egyik az úgynevezett szerszámgép, amely, mondhatni, csak meghosszabbítja a munkás kezét és a munkás akaratát érvényesíti. A másik gép az úgynevezett munkagép, amely egészen pótolja az embert, vagy az ember munkáját a minimumra csökkenti. A daru, a traktor s még sokezer más gép, mind az első csoportba tartozik. Az ilyen gépeket kezelők száma azonban a munkásságnak csak kis töredékét képviseli. Hozzá az uralmi érzület szempontjából még ezek a gépek sem mind pozitív értékűek. Hendrik de Man, a kitűnő szociálpolitikus és lélekbúvár, a munka-örömről rendezett ankétjében megrázó kijelentéseket jegyzett fel azoknak a munkásoknak szájából, akik a fűrókalapácsot és a sűrített levegőtől hajtott aszfaltfűröt kezelik. Az elképzelhető leggyilkosabb találmánynak nevezték ezt a fűröt, amely néhány esztendő alatt tönkreteszi idegeiket. Pedig ezek a fűrók a legtisztább szerszámgépek.

Amíg a szerszámgépnél az ember vezet és uralkodik, addig a munkagépnél az ember kiszolgál és alkalmazkodik. Ezek a gépek a kezelőikre kisebb-nagyobb kényszert gyakorolnak. A kényszer leg-egyszerűbb faja a kötelező munkagyorsaság. A forgópadnál, futószalagnál dolgozó munkás kénytelen a ritmussal lépést tartani. Ha nem tud, akkor fennakadás történik a gyártásban s a fennakadás okozóját eltávolítják helyéről. A gép kilöki az embert. A munkagép azonban nemcsak ilyen módon kerekedik az ember fölé, hanem azzal is, hogy az egyhangú munkaütem kikényszerítése révén a lelkes embert bizonyos értelemben géppé fokozza le. A hosszú órákon át változatlan periódusokban lüktető ritmus kábultsági állapotot, narkóziót okoz. Az ilyen munkagépeknél dolgozó munkások zöme azután csak szombat este és vasárnap érzi magát igazán embernek. Mert igaz ugyan, hogy valamelyes ismétlőmunka az alkotóemberek is kellemes, de ahol az ismétlés állandó és tartós állapot, ott olyan életműködési és lelki elváltozások adódnak, amelyek nem mutatják teljesen alaptalannak a rabszolgával való összehasonlítást. S vannak egyéb hátrányok is.

Annak a gazdálkodásnak korában, amely még nem ismerte a munkagépeket, a termelést végző céh kizárta a maga kebeléből a kontárt és a restet, vagyis a selejtes elemek eltávolításával egészséges kiválasztást, műszóval szelekciót gyakorolt. Ezzel szemben a mai kiválasztás — mint mérnökök figyelmeztetnek rá — megfordított irányú, műszóval: kontraszelekció. A munkagép, a forgópad, a végtelen szalag nem tűr egyéniséget. Minél emberibb a munkás, annál alkalmatlanabb a gépek kiszolgálására. Egyes üzemszervezők megállapítják, hogy a mai termelés előnyben részesíti az alsóbbrendű embereket. Paul Lang svájci mérnök, akinek több éles megfigyelését hasznosítjuk cikkünkben, azt írja, hogy némely amerikai üzemek előszeretettel alkalmaznak süketnémákat, és hozzáfűzi, hogy nem csupán azért, mert a gépek zajának nemhallása fokozza munkateljesítményüket, hanem azért is, mert szellemi alsóbbrendűségük folytán teljesen átadják magukat a beidegzett mozdulatoknak. Annak a körülménynek azután, hogy a munkagépek ilyesféle kedvezőtlen igényeket támasztanak az emberrel szemben, természetes következménye, hogy

a munkásokból lassanként kiszikkad az igazi szaktudás és kihal a teremtő kezdeményezés. Hogyan is lehetne másként, amikor például Amerikában már annyira elaprózták a munkaműveleteket, hogy — szakemberek kimutatása szerint — a munkások hetven százaléka három nap alatt tanult bele teendőibe?

Kifejezést adtunk már annak a ténynek, hogy bizonyos ismétlőmunka mindig volt s így a gép azt csak könnyebbé és pontosabbá tette. Igái, de előny-e ez? Össze szokták hasonlítani a földjén szántogató gazdát az automatikus gépnél dolgozó munkással. A gazda is ismétel, de egyik barázda sohasem az, mint a másik, s ezért a szántáshoz folytonos figyelőn és akarat is szükséges. A gazda egész lénye, teste és lelke egyaránt, résztvesz a szántásban s estére egészséges fáradtságot érez. Ezzel szemben a munkás csak szervezetének egyes pontjain fárad el. Az ilyen helyi izommunka, mérvadó tudósok szerint, fokozottabb helyi mirigykiválasztást idéz elő, ami lassanként megmérgezi a szervezetet. Innen származik az idegtúlfeszültség és az ingerlékenység, amely annyira jellemző a nagyvárosi munkásra. Innen származik a fokozott vágyakozás a szórakozás után: a futball- és a moziláz.

íme, ilyen lehangelő megállapításokra juthatunk a munkagépek-nél, amelyeket — mint világosan láthattuk — valóban nem lehet egyazon elbírálás alá venni a szerszámgépekkel. Problémánkat azonban, hogy milyen viszony van általában az ember és a gép között, az előadottak alapján még mindig nem dönthetjük el. Meg kell fontolnunk ugyanis azt a körülményt, hogy az ember és a gép viszonya a technikai haladás minden korszakában másként alakul. Gazdaságtörténészek figyelmeztetnek arra, hogy a gép adott időszakokban bizonyos embertömegeket „felminősített“, másokat „lefokozott“, műszóval: kvalifikált és diszkvalifikált. Annakidején például társadalmi emelkedést jelentett Angliában, hogy a mezőgazdasági proletár odaállhatott a textilgépek mellé. A gyáripari tömegmunkában való elhelyezkedés ma is áhított emelkedést jelent a kínai vagy az indiai kuli részére. Nem is kell azonban olyan messzire mennünk. Aki napjainkban balatoni kiránduláson vesz részt, tanúja lehet annak, hogy amíg a jó öreg „Helka“ elavult gőzkazánját nehéz robotban izzadságosan táplálják, addig az új, hófehérre lakkozott Diesel-motoros hajók automatikus gépberendezését egy-két gépész és szerelő sétálva szabályozza. A „fűtő“ tisztségét ezeken a hajókon akár mérnökember is elvállalja. Vagy hasonlítsuk össze a fővárosban a szennyvízeltakarítás és személtelődés múltját a jelennel s nyomban megértjük, hogy a gépek tökéletesedése mennyire fokozta az itt alkalmazott munkások önértékét és tekintélyét.

Ha már most nem lehet tagadni, hogy a gép csökkenti a munka terhét és kellemes kenyérkeresetté változtatja a nemrégiben még lenézett foglalkozásokat, miért hallani napjainkban mégis annyit a gépek által okozott rabszolgaságról? Nos, alkalmasint azért, mert a technika fejlődésének megint egy olyan időszakába léptünk, amikor széleskörű és általános „diszkvalifikálás“ folyik. Kézműiparok egész sora specializált gépiparrá alakul át, ami fölöslegessé teszi az ipar-tanulásra fordított hosszú tanonci és segédi éveket, vagyis tömeg-

munkássá fokozza le a szakképzett iparúzókat. A kereskedelem annyira specializálódik, hogy a kereskedőtanonc maholnap nem kap teljes szakmai kiképzést. Általában az egész gazdálkodásban a szaktudás egyre kevesebb szerepet játszik. Mechanikus képességek kellenek az irodákban is: nemcsak gépírás, hanem gépszámolás és gépkönyvelés. Külföldön állítólag már vannak üzemek, amelyek írásos kötelezvényt vesznek ki az állásért jelentkezőtől, hogy örökké meg fognak maradni a számológép mellett. S a „lefokozódás“ annál szomorúbb, mert minél alkalmasabb volt valaki az egyéni kezdeményezést és tehetséget feltételező tevékenységre, annál alkalmatlanabb most a gépkezelői állásra. Ezzel együtt jár egy lelki mozzanat is: a hivatási öntudat csökkenése vagy teljes kiveszése. A hivatási öntudat ugyanis, amely felemeli a fejet és gerincet ad az embernek, annyit jelent, hogy érzem helyemet a nagy emberi társadalomban, érzem azt, hogy a nemzeti közösség szolgálatában és érdekében dolgozom s munkámat, bármilyen szerény legyen az, nélkülözhetetlennek tartom. Ma ezt igazán nem érzik a „leminősített“ emberek s a hivatási öntudat kiesését nyomon követi az alsóbbrendűség kellemetlen érzése, ami azután a rabszolgaság gondolatát táplálja.

De ha a gépi civilizáció ilyen hátrányos következményekkel is jár, át kell-e vájjon engednünk magunkat Spengler és a többi vészmadár halálsejtésének? Korántsem. Meg kell látnunk természetesen a veszedelmeket is, aminthogy meg is tettük, és nem szabad azokat lebecsülnünk, annál kevésbé, mert bárhogyan alakuljon a gazdasági rend, a probléma megmarad: mi történjék, hogy a gép el ne nyomja az emberi szellemet. A védekezés módját az üzemszervezés és a szociálpolitika tudománya keresi. Ennek a két tudománynak kell átsegítenie bennünket a gépi „leminősítés“ jelen időszakán is. Akár több, akár kevesebb sikerrel jár azonban ebbeli törekvésük, az eredmény nem változtat azon az igazságon, hogy a gép az embert a lehetőséghez mérten megszabadítja a fáradságos, túleröltető, alsóbbrendű, tisztátlan és egészségtelen munkától s minden biztonnal még inkább megszabadítja majd a jövőben. A gépet már nem nélkülözheti a kultúra. Hiszen ha manapság le akamók rombolni a gépet, a társadalmi bajok állítólagos okozóját, mindent le kellene rombolnunk magunk körül. Az is gépezet elvégre, ami az éjszakában világít, az is, ami elvisz bennünket egyik helyről a másikra. Le kellene rombolni azt a mesés masinát, a rádiót is, amely rejtelmes szikrákkal viszi szét a gondolatot a világűrbe.

Spenglert kétségkívül a mai gazdasági depresszió befolyásolja, amikor ellene fordul a technika új vívmányainak, nem mintha változtatni lehetne rajtuk, hanem hogy heroikus megvetéssel és belenyugvással megbélyegezze őket. Az embert, mint könyvének bevezető részében kifejti, az különbözteti meg minden állattól, hogy technikája, vagyis „élettaktikája“ nem a fajban, hanem az egyéniségben gyökeresedik, más szóval, hogy az ember találékony, vagyis maga teremti meg technikáját. „Rajta kívül egyetlen más ragadozó sem választhatja meg fegyverét. Az ember azonban nemcsak megválasztja, hanem maga is állítja elő a fegyvert saját személyes elgondolása alap-

ján.“ Éppen ez a találékonyosság lesz azonban végzetévé az embernek, mert a feltalálás „szenvedélyévé“ fajul. A feltaláló, aki rabja ennek a szenvedélynek, nem törődik azzal, hogy találmánya hasznos-e vagy végzetes, teremtő-e vagy romboló. „Vegyí találmányok, mint a szintetikus indigó s az alkalmasint rövid időn belül várható mesterséges gummi egész országok életfeltételeit zavarják meg. Az elektromos erőátvitel és a vízierők megnyitása értéktelenné tette Európa régi szénvidékeit azok lakosságával együtt. De vajjon rábírtak-e már valaha is feltalálót ilyen megfontolások arra, hogy művét megsemmisítse? Ha ezt feltételeznők, rosszul ismernők az ember ragadozó természetét.“

Ez a kis idézet, amelyben a német író már nem a gépet, hanem általában a technikai fejlődést teszi felelőssé a kultúremberiség életviszonyainak állítólagos romlásáért, magában rejtje a spengleri okoskodásnak alapvető hibáját is. Azt nevezetesen, hogy Spengler is, meg a hozzá hasonlóan gondolkodó kortársak is, tulajdonképpen értéknek ismerik el a technikát, de csak abban a mértékben, amelyben a technika fennállt az ő gyermekkorukban. Ami akkor volt, amidőn öntudatuk ébredezni kezdett, az helyes volt. Most ellenben lázong lelkületük a technika ellen, mert nem tudták követni annak szédületes fejlődését. Spengler sajnálja például a szénvidékek háttérbe szorulását és megrója érte az „átkos“ technikát, pedig a vízierők és az olajfűtés mégis csak könnyebb és tisztább munkát biztosítanak százazreknek és millióknak. Spenglerrel szemben éppen Ruskinre hivatkozhatunk, akit igaztalan lenne azzal vádolni, hogy mindenféle gépnek ellensége lett volna. Az olyan gépeket az angol bölcselő is szükségesnek tartotta, amelyek felmentik az embert a terhes és egyhangú munka alól, csak gyűlölettel és elkeseredéssel fordult a gőzgép ellen, amely emberek tömegeit kárhoztatja arra, hogy föld alatt dolgozzanak a szénért, örökös lámpafény mellett abban a nyirkos sötétségben, amely a csilléket vonó lovakat oly gyorsan megvakítja.

Másik nagy tévedése a spengleri szemléletnek, hogy nem választja el egymástól a technikát és a gazdálkodást. A technika — úgy, ahogy általában értjük — a természet anyagát és erőit bocsátja rendelkezésünkre. Egyrészt megváltoztatja tulajdonságaiban az anyagot — ez a tág értelemben vett technológia —, másrészt a természetben működő erőket akként köti hozzá az anyaghoz, hogy az ember előnyösen felhasználhatja őket. Ez az utóbbi az erőgépek, az elektrotechnika és a kémia területe. Sokan, mint Spengler is, azt gondolják, hogy a technikának kell kezeskednie a maga termékeinek helyes felhasználásáért is. Így azután a technika nyakába varrják a felelőséget, ha emberek nem jutnak munkához, vagy a hajópark hiába vár forgalomra. Pedig hát a technika termékeit a közgazdaság veszi át s a termékeket áruvá téve a közgazdaság kereskedik velük. A gazdasági piacokon azután a kereslet és a kínálat törvénye érvényesül. Ami ma még áru, holnap talán már senkinek sem kell. Ha tehát valakit el is keserítenek a gazdasági élet tökéletlenségei, ezért igazán nem ítélni el a technikát. Nincs ugyanis kultúra technika nélkül s bármilyen legyen a gazdasági rend, a technikának folytatnia kell a maga

művét. Nem is lehet ez másként. A technika önmagában a tevékenység szelleme s a folytonos tevékenység hozzátartozik az ember lényéhez. Spengler azt írja, hogy „az ember úr akar lenni, amióta csak él“, ugyanazt mondja tehát, amit a kereszténység szent könyve, amikor a föld meghódítását isteni parancs gyanánt tűzi ki feladatul az ember elé. A kereszténység éppen ezért optimista a haladással szemben, ám pesszimizmusra a való tények tárgyilagos megvizsgálása sem ad okot. Maga Spengler elismeri, hogy egyik felfedezés újabb felfedezéseket, egyik találmány újabb találmányokat von maga után, hogy „minden teljesedésbe ment kívánság ezer más kívánságot ébreszt s a természetén aratott minden diadal még nagyobbakra izgat“. Spengler ezt „átoknak“ mondja, pedig valójában áldásnak minősíthetné. Ő például, akárcsak egy századdal előbb Ruskin, a technika szomorú fejleményének tekinti a nagyvárost, az embereknek ezt a „természetellenes“ tömörülését, amely az önmegsemmisítés erőit rejtí és táplálja magában. Ezzel szemben kétségtelen, hogy ugyanazok az eszközök, amelyeket a technika a városi tömörülések rendelkezésére bocsátott, segíthetnek a nagyvárosok fellazításában; segíthetnek abban, hogy ismét kivihessük az embert a napfényre, a zöldbe s újból hozzáfűzzük a röghöz.

Igaza van Spenglernek abban, mi is céloztunk már rá, hogy a gépi technika megteremtette a modern szociális kérdést. Senki sem vonja kétségbe, hogy a lelki feszültség veszedelmesen kiéleződött napjainkban a vezetők kis csapata és a vezetettek milliói között, az is bizonyos, hogy a szociálpolitikai intézkedésekkel nem enyhített kapitalista munkaviszonyban nem találjuk meg az elmúlt korok embereinek megértő együttműködését, de méltán mutathatunk rá az érem másik oldalára is, nevezetesen arra, hogy a modern technika érlelte ki a „népjólét“ és a „jóléti állam“ fogalmát. A mai átmeneti válság nem jelenti a jólét végét. A kenyeret, a cipőt és a ruhát, még ha jótékonyaságból fakadnak is, a gép adja. A munkanélküli annak a dolgozónak a terhén él, aki a gépeket kiszolgálja. Ha Nyugat-Európa az elmúlt télen is negyvenmillió olyan egyén valaminő eltartásáról tudott gondoskodni, akik nem jutottak munkához, ez is végeredményben a modern gazdálkodásnak köszönhető.

Spenglerrel szemben a neves spanyol bölcsele, Jósé Ortega az élet áldásaként dicsőíti a technikát. A legfőbb eszközt látja benne, amellyel az emberi létfeltételeket nem is álmodott mértékben lehet könnyíteni. Végeredményben tényleg a technika is a lélek gazdagítását szolgálja. A feltalálók az eszmét, mint Dessauer hangoztatja, a szellem birodalmából merítik, amely birodalmat függöny zár el a közönséges halandók előtt, de megnyílik a lángelme számára. A technika így egyben szellemi cselekedet is. Még a szellemi értékek őrzői is, akik nem szűnnek meg hirdetni, hogy a kultúra minden vonatkozásában, a gazdálkodásban is szem előtt kell tartani az ember lelkeségét, bizton vallhatják tehát, hogy nagy hivatása van a technikának és értelme a gépnek.